

C.F.C. Coetzee

CALVYN OOR DIE VERSKYNSEL VAN DEMONOLOGIE

ABSTRACT

CALVIN AND DEMONOLOGY

Scripture teaches an increased occurrence of demonology at the end of time (cf. 1 Tim. 4:1; Rev. 16:13, 14). This truth can already be observed in increasing occultism, witchcraft and other forms of demonology in Europe and in Africa, where traditional African culture plays a decisive role. In order to combat demonology from a Reformed point of view, it is important to note John Calvin's opinion and approach. Not only was he one of the greatest Reformed theologians, but he also lived and worked in the "devil's golden age". Calvin's hermeneutical principles and his interpretation of Scripture are still essentially important.

1. INLEIDENDE OPMERKINGS

Alhoewel daar aan die een kant die standpunt gehuldig word dat die "demonen" nie tuishoort in die Dogmatiek nie (Van Niftrik 1961:107), verklaar Coetzee (1969:76) aan die ander kant tereg dat die regte insig in die plek en betekenis van Satan en sy magte onmisbaar is vir 'n volle begrip van die Koninkryksgedagte in die Skrif. Alhoewel die Bybel, die primêre objek van die gereformeerde teologie, op "heel terughoudende wyse" oor die oorsprong van Satan en die demoniese magte praat (Coetzee 1969:77), moet die gegewens wat wel in die Skrif gegee word, ernstig geneem en bestudeer word:

One cannot speak of Christ and his work of salvation or of man and his struggle against evil and sin, without paying attention to the devil and his angels. In any case, if the Bible says a lot about evil angels, these pronouncements must also be dealt with in dogmatics (Möller 1997:102, 3).

2. BEGRIPSOMSKRYWING

Oor die etimologie en oorspronklike betekenis van die woord “daimon” is daar onsekerheid (Foerster 1985:137). T.H. Gaster verklaar:

In the original sense, a demon may be defined broadly as an anonymous god — i.e. as a personification of one or another of those vaguer, less identifiable powers and influences that were believed to operate alongside the major deities and to condition particular circumstances and experiences.

Daar is wel wye eenstemmigheid dat die woord in die apokriewe en pseud-epigrafiese literatuur ’n betekenisverandering ondergaan het sodat dit in die Nuwe Testament uitsluitlik vir bose geestelike magte gebruik word (Brown 1975:449; Gaster 1962:822). Die oorsprong van Satan en die demone moet in die val van die engele gesoek word. Die gevalle engele het bose geeste geword, in die Nuwe Testament demone genoem (Geerlings 1953:22). “Demons are unconfined fallen angels” (Unger 1972:15). Samevatting kan die begrip-omskrywing vir die doeleindes van hierdie artikel soos aangedui word:

The New Testament resists divinizing of demons and dispels fear of the demonic, yet it retains a sense of the sinister activity of spirits as they attack us spiritually and physically in the service of Satan. The demonic characterizes the old aeon, but Jesus has gained a decisive victory over it and will keep his people until the final consummation of the new aeon that he has already inaugurated (Brown 1975:140).

Begrippe wat hiermee verband hou en ook relevant is, is heksery, toewy, ensovoorts. Bosch (1987:45) sluit hom aan by diegene wat ’n onderskeid maak tussen “witchcraft” en “sorcery” en gee die volgende omskrywing:

Sorcerers are individuals who consciously and deliberately employ magic against other people by means of “medicines”, rites or spells. It is a technique, or rather a craft, which people can acquire and then practise. Witchcraft, on the other hand, is regarded as an inherited capacity for causing evil to others, a mystical and innate power and a kind of supernatural quality, of which the witch — often a female — may in fact not even be aware.

3. AKTUALITEIT

Die Skrif self voorspel ’n oplewing van demoniese aktiwiteite en verskynsels in die eindtyd (vgl. 1 Tim. 4:1, Op. 16:13, 14). Ouweneel (1990:254) wys dan ook daarop dat daar tans in Europa ’n terugkeer is tot suiwer heidense afgodery, heksery, ensovoorts, wat volgens hom die gevolg is van die “uitholling” van die Christendom.

Ook in Afrika is die verskynsel van demonologie besonder aktueel:

We have indeed to take witchcraft beliefs seriously then. As far as traditional Africa is concerned, a denial of the presence of sorcery and witchcraft is a denial of the existence and activities of evil (Bosch 1987:43).

Die bekende Afrika-teoloog Mbiti (aangehaal deur Bosch 1987:51) verklar ten opsigte van die mense van Afrika: "The people have not been sufficiently armed to fight against witchcraft and sorcery, in spite of many years of Christian teaching". Nie net in die groot etniese gelowe van Indië, China en Japan nie, maar ook in die animistiese godsdienste van Afrika speel demonisme 'n baie groot rol (vgl. Unger 1972:10).

Bosch (1987:40, 41) wys daarop dat die konsep van Satan as absoluut en onherroeplik sleg en die finale antitese van God, vreemd is aan die tradisionele Afrika en dat die neiging bestaan om die figuur van Satan in verhouding tot die Hoogste Wese te verstaan:

Satan is then understood as a manifestation of God, his dark side, as it were, perhaps, but even so a divine manifestation with which we have to remain on friendly terms. I have discovered that many Xhosa, even third and fourth generation Christians, conceive of Satan as a son of God, indeed his elder son. He is therefore, by definition, not the enemy of human beings and therefore, in the final analysis, harmless.

Bosch (1987:41, 43) wys verder op die wye voorkoms van heksery en die aanbidding van voorvadergeeste in Afrika en maak die ontstellende stelling dat dit nie net waar is ten opsigte van die tradisionele Afrika nie, maar ook tot 'n groot mate ten opsigte van Christen-Afrika. Teenoor diegene, insluitend sendelinge, wat van mening is dat heksery 'n onlosmaaklike deel is van die tradisionele Afrikakultuur en inderdaad 'n positiewe effek het, stel Bosch (1987:45) sy standpunt soos volg: "I agree with those scholars who argue that witchcraft and witchcraft beliefs are far too devastating to the community to be allowed to flourish unchecked."

Die aktualiteit van hierdie saak is nie beperk tot lande noord van Suid-Afrika nie. Wilson (aangehaal deur Bosch 1987:42) maak naamlik die stelling dat geloof in heksery ("witchcraft beliefs") juis geneig is om te floreer in 'n gemeenskap wat in 'n oorgangstyd verkeer. Praktyke wat eie is aan tradisionele Afrikagodsdienste en -kulture, floreer tans ook in Suid-Afrika.

Calvyn het as een van die invloedrykste teoloë in die gereformeerde teologiese wêreld ook in sy tyd konkreet te doen gehad met verskynsels soos heksery, bygeloof, towery, ensovoorts. Reeds in 1484 (Ouweneel 1990:252 gee die datum as 1485) was Pous Innocentius VIII verplig om die "Summis

Desiderantes” uit te vaardig waarvolgens optrede teen hekse en hulle verbranding kerklik gesanksioneer is (Möller 1997:101). Dit word dan ook beweer dat tot ’n halfmiljoen individue gedurende die sestiende en sewentiende eeu in dié verband doodgemaak is (vgl. Bosch 1987:42). Die sestiende eeu word genoem die “devil’s golden age” (Hall 1968:55; vgl. ook Hallett 1991: 293). “He who was later to be rationalized out of existence was then in the prime of life” (Hall 1968:55).

Henry (1854 vol. 1:308) wys daarop dat Calvyn sy standpunt oor heksery en die invloed van Satan nie so dikwels uitspreek nie omdat dit volgens hom ’n onderwerp was waarin Calvyn “had no wish to meddle”. Tog verklaar hy verder:

Still he acknowledges the determined influence of the evil spirit on those who make a bad use of their free will, but not on those who believe in Jesus and redemption.

Leahy (1975:113) beskou Calvyn se uitsprake en standpunte oor Satan en demoniese aktiwiteite as ’n model wat deur elke teoloog nagevolg kan word. Dit blyk daarom baie belangrik te wees om Calvyn se standpunt in dié verband na te gaan. Dit is dan ook wat met hierdie artikel beoog word.

4. UITSPRAKE IN DIE *INSTITUSIE*

Calvyn aanvaar die bestaan van die demone as wesens van ’n spesifieke aard (vgl. o.a. Hallett 1991:296, met verwysing na *Inst.* 1.14.19). Die opvatting dat die duiwels bese gevoelens of emosies is, het volgens hom geen Skrifuurlike gronde nie. Met verwysing na tekste soos Judas 6, Johannes 8:44, ensovoorts beskryf hy hulle as “verstande of geeste wat met gevoel en intelligensie bedeel is”.¹ Die duidelikste verwysings vind ons egter volgens Calvyn in die gedeeltes wat melding maak van die straf wat die duiwels deur die oordeel van God begin ervaar en wat hulle in besonder in die opstanding sal ervaar (*Inst.* 1.14.19; *OS* III, 170,3-6). Hy verwys dan na tekste soos Matheus 8:29; 25:41 en 2 Petrus 2:4.

Wat die oorsprong van Satan en demoniese magte betref, is dit opmerklik dat Calvyn die soberheid en korthed waarmee die Skrif hieroor handel, eerbiedig. Hy volstaan met die stelling dat die duiwel, hoewel hy goed geskep is, deur sy eie toedoen bedorwe geraak het (*Inst.* 1.14.16; *OS* III, 166, 38).

In *Institusie* 1.14.13-18 (*OS* III, 164-169) gee Calvyn in besonder aandag aan die duiwels en die raadsplan van God. In dié verband voorsien God ons van die wapens om Satan teë te staan (*Inst.* 1.14.13; *OS* III, 164/5).

1 “... mentes vel spiritus sensu et intelligentia praeditos” (*Inst.* 1.14.19; *OS* II, 131, 5).

Die dinge wat die Skrif in verband met die duiwels leer, het oor die algemeen alles die strekking om ons besorg te maak sodat ons op ons hoede kan wees vir hulle strikke en streke; maar ook om ons toe te rus met dié wapens wat sterk en kragtig genoeg is om ons magtigste vyande af te weer. ... [W]anneer die Satan die god en vors van hierdie wêreld genoem word; wanneer gesê word dat hy 'n sterk gewapende, 'n gees wat oor die lug heers en 'n brullende leeu is, het hierdie beskrywings nie 'n ander doel nie as om ons versigtiger, waaksamer en parater te maak om die stryd met hom aan te knoop (OS III, 164,19-26).

Die ryk van die bose bestaan uit groot leërmagte (*Inst.* 1.14.14; OS III, 165) en die duivel is daarop uit om die Koninkryk van God te vernietig.² In hierdie verband is die stelling van Hallett (1991:303) belangrik:

Any understanding of Calvin's teaching on the kingdom of Satan must be set in a theological context which is determined by his doctrine of God. In other words, Calvin seeks to establish and define Satan's power after taking into account the relation between his kingship and God's.

Satan lei die mens weg van die gehoorsaamheid wat hy aan God verskuldig is om terselfdertyd God van die eer wat Hom toekom, te beroof en die mens in die verderf te laat instort. Hy doen dit deur met sy leuens die waarheid van God te beveg, die mens se verstand te verstrik met dwaling, haat tussen mense te verwek, oorlog en twis te stook.

Satan is egter ondergeskik aan die mag van God en word gedwing om God gehoorsaam te wees (*Inst.* 1.14.17; OS III, 167). Hy kan niks vermag as dit nie God se wil is en sy goedkeuring wegdra nie. Ten spyte van die aanslae van die bose, sal die gelowiges uiteindelik oorwin (*Inst.* 1.14.18; OS III, 167).

In *Institusie* 2.4.5 (OS III, 294) handel hy oor die vraag hoe Satan in 'n verwerpe mens heers en hoe God in albei werk. Met verwysing na 1 Samuel 16:14, waar gesê word dat die Gees van die Here van Saul gewyk en 'n bose gees *wat deur die Here gestuur is*³ hom voortdurend ontstel het, verklaar Calvin dat die diens van Satan tussenbeide tree om verwerpe mense aan te hits so dikwels as die Here dit deur sy voorsienigheid so bestem. Hy sê dat die bose gees deur die Here gestuur is omdat dit aan sy wil en gesag beantwoord en 'n werktuig in sy werk eerder as skepper van die werk is.

Coetzee (1969:89) praat in hierdie verband (met verwysing na Job 2:7, Lukas 13:16 en 2 Kor. 12:7) van Satan as "eiewillige" werktuig om God se doel met sy kind te bereik.

2 "... qui in illius ruinam conspirat" (*Inst.* 1.14.15; OS III, 165).

3 "... spiritus malus a Domino" (*Inst.* 2.4.5; OS III, 294).

Met verwysing na 2 Tesselonise 2:10, 11 sê Calvyn die kragdadige werking van dwaling en verleiding word van Godswêë gestuur *sodat die wat die waarheid nie gehoorsaam het nie, in die leuen kan glo*.⁴ Dan wys hy daarop dat daar in een en dieselfde werk nogtans 'n groot verskil is tussen wat die Here doen en wat Satan en die goddelose bedryf. God laat die bese instrumente wat Hy onder sy hand het en wat Hy in enige rigting kan laat swenk, dienaars van sy geregtigheid wees. Satan en sy trawante weer, bring daarin hulle goddeloosheid wat hulle deur die boosheid van hulle geartheid ontvang het, aan die lig, goddeloos soos hulle is.

Ook in *Institusie* 1.18.2 (OS III, 223,1-4) handel hy oor hierdie saak en sê:

Ek erken wel dat God dikwels deur die diens van die Satan in verwerpense werk, maar dan werk Hy so dat die Satan deur God se aandrywing sy rol vertolk en slegs so ver gaan as wat dit hom gegun word.⁵

God is die “besondere Bewerker” van sy regverdige wraak en Satan slegs sy dienskneg.

Calvyn verwys ook na Job 1:12, 17 en 21 en die feit dat dieselfde daad aan die Chaldeërs, die Here en Satan toegedig word (vgl. *Inst.* 2.4 2; OS III, 291/2). Hy vra dan die vraag hoe ons een en dieselfde werk aan God, aan Satan en aan die mens as bewerker daarvan kan toeskryf, sonder om Satan te verontskuldig omdat hy saam met God optree, en sonder om te verklaar dat God die Bewerker van die kwaad was. Sy antwoord is dat dit maklik genoeg is as ons eers die doel en daarna die wyse van elkeen se optrede ondersoek. Die Here se doel is om die geduld van sy dienskneg deur teëspoed te beproef. Satan poog om hom wanhopig te maak. Die Chaldeërs probeer om strydig met wat reg en geoorloof is, uit 'n ander se eiendom wins te slaan. Dit is die verskil in doelstellings. Maar ook in die wyse waarop hulle werk, is daar onderskeid. Die Here laat Satan toe om Job te gésel. Die Here laat ook die Chaldeërs wat Hy gekies het om sy werk te doen, aan Satan oor en Hy lewer hulle aan hom oor om hulle aan te dryf. Satan prikkel die Chaldeërs se harte, wat andersins in elk geval bedorwe is, met sy venynige angels om die vergryp te begaan. Die Chaldeërs breek rasend in ongeregtheid uit en verstrengel en besmet hulle heeltetal met hulle oortreding.

Satan boots God na, onder andere deur die gebruik van die Skrif om mense te bedrieg (*Inst.* 1.8.2; OS III, 72). (Calvyn verwys hier na Justinus die Martelaar wat in sy *Apologia prima* verklaar dat diuwels dele uit die Bybel oor-

4 “... ut credant mendacio qui veritati non paruerunt” (OS III, 295, 2).

5 “Fateor quidem interposita Satanae opera saepe Deum agere in reprobis: sed ut eius impulsu Satan ipse suas partes agat, et proficiat quatenus datum est” (*Inst.* 1.18.2; OS III, 223,1-4).

geneem het en dit in die heidene se boeke laat insluip het en dat Plato groot gedeeltes van sy werk uit Moses oorgeneem het.) Calvyn het dit as een van die metodes gesien wat Satan by uitnemendheid gebruik “as he seeks to draw us into his clutches “by the fallacious pretext of Scripture” (Hallett 1991:307).

Ook wat die sakramente betref, het Satan “die bepaalde oefeninge in godvrugtigheid”⁶ wat God vir sy diensknegte ingestel het op goddelose en bygelowige godsdienste oorgedra en dit onteer en bederf. Blykbaar moet hier gedink word aan die Gnostisisme wat van die profete se profesieë gebruik gemaak het.

By die behandeling van die sesde bede van die “Onse Vader” wys Calvyn op die listigheid van Satan en praat hy van die “hinderlae en gewelddadige aanslae”⁷ van Satan. In dieselfde gedeelte wys hy daarop dat God op een manier versoek en Satan op ’n ander. Satan se doel daarmee is om in die verderf in te stuur, te verdoem, te verwar en neer te laat val. God se doel is inderdaad om deur die wat aan Hom behoort, te beproef, hulle opregtheid op die proef te stel en deur hulle te oefen, hulle krag te versterk (*Inst.* 3.20.46; *OS IV*, 361). Dit is vir Calvyn verder om’t ewe of ons onder die woord “bose” die duivel of die sonde verstaan, want Satan is met die sonde gewapen om ons ondergang te bewerk.

Ook wat die kerk betref, verwys Calvyn na die listigheid van Satan. Met verwysing na Rome, praat hy van die “verminkings” (“corruptelis”) waarmee Satan alles wat God tot ons saligheid bestem het, vervals het (*Inst.* 4.1.1; *OS V*, 1, 28). In verband met die Roomse dwalinge rondom die nagmaal, praat Calvyn van die “verbasende listigheid” van Satan. Selfs die listigheid van Satan kan die ware tekens van die kerk egter nie skade aandoen nie (*Inst.* 4.1.11; *OS V*, 15).

5. DIE STANDPUNT VAN CALVYN SOOS BLYK UIT SY UITLEG VAN DIE WOORD

Dit is die bedoeling van hierdie gedeelte om by wyse van voorbeeld, Calvyn se verklaring van sekere tekste uit die Ou sowel as die Nuwe Testament, wat oor die duivel of demoniese aktiwiteite handel, na te gaan.

6 “... certa pietatis exercitia” (*Inst.* 4.14.19; *OS V*, 277, 11).

7 “... tam insidias quam violentos conflictus” (*Inst.* 3.20.46; *OS IV*, 361, 34).

5.1 Eksodus 7:8-25; 8:1-19 (Moses en die tovenaars van Egipte)

Calvyn meen dat dit waarskynlik is dat die koning van Egipte se oë deur die bedrieglike goëlyery van die tovenaars bedrieg is om te dink dat hulle stawwe in slange verander het.⁸

Het is immers helemaal niet zo vreemd, als we zeggen dat hun door God zoveel vrijheid verleend werd, niet dat zij uit het ene lichaam een ander zouden kunnen scheppen, maar wel, dat ze een verborgen werk Gods als het hunne naar voren zouden kunnen schuiven (*CO*, 24, 89, Kommentaar op Eks. 7:10; Calvijn 1984:122).

Om hierdie verklaring te staaf, verwys Calvyn weer eens na 2 Tessaloniense 2:11 (dat God die krag van die dwaling stuur sodat mense die leuen kan glo) — 'n teks wat hy dikwels gebruik om demoniese verskynsels te verklaar. Soos telkens in sy Skrifverklaring, kom hier ook die beginsel na vore dat hy Skrif met Skrif vergelyk ten einde die betekenis van 'n bepaalde gedeelte vas te stel.

Verder stel Calvyn ook hier weer eens duidelik sy standpunt oor die verhouding tussen God en Satan as hy sê:⁹

Het kan dus zijn dat God door een rechtvaardige straf de staven van de tovenaars heeft willen veranderen in slangen; zoals we later zullen zien dat door hun toverijen het water veranderd werd in bloed Toch moeten we eraan vasthouden dat zelfs geen vlieg geschapen kan worden dan alleen door God; maar dat de satan voor zij bedriegerijen die dingen aangrijpt die naar de verborgen raad Gods gebeuren (*CO*, 24, 90, Kommentaar op Eks. 7:10; Calvijn 1984:122).

Calvyn maak ook telkens 'n toepassing ten opsigte van sy eie tyd. In die verband van Eksodus 7 verwys hy na talle mense wat onder die Pousdom goddelose bygelowighede navolg.¹⁰

8 "Nihil tamen absurdi si dicamus tantum licentiae illis fuisse a Deo permissum, non ut crearent ex uno corpore aliud, sed ut Arcanum Dei opus quasi suum profferent." (*CO*, 24, 89, Kommentaar op Eks. 7:10; Calvijn 1984:122.)

9 Fieri ergo potest ut Deus baculos magorum iusta vindicta mutari voluerit in serpents: sicuti postea videbimus aquas fuisse illorum incantationibus versas in sanguinem ... Tenendum tamen est, ne muscam quidem nisi a solo Deo creari posse: sed quae arcano Dei iudicio fiunt, Satanam rapere ad suas impostures. (*CO*, 24, 90, Kommentaar op Eks. 7:10; Calvijn 1984:122).

10 "Quam multi hodie in papatu simplicitatis praetextu impias superstitiones sequuntur?" (*CO*, 24, 90, Kommentaar op Eks. 7:11; Calvijn 1984:123).

Wat die towenaars betref, wys hy verder daarop dat die astrologie in hulle tyd gebloe het en die vrye kunste beoefen is, maar dat hulle ten spyte van hierdie ontwikkeling aan 'n menigte "ijdele verzinsels"¹¹ oorgelewer is, ja dat hulle hele "verworden wetenskap louter ijdelheid"¹² was. Hy motiveer ook sy stelling deur 'n definisie te gee van die towenaars en wiggelaars. "Macshofim" en "Chartoemim" is woorde vir bygelowige kunste, waarvan die eerste towenaars beteken of mense "die ogen en zinnen met betoveringen vergiftigen".¹³ Die tweede word gebruik vir "wichelaars" wat uit 'n horoskoop 'n oordeel oor iemand se lot vorm en voorspellings op grond van die stand van die sterre maak. Daarom word die Egiptiese towenaars "wyses" genoem, "opdat ze geloof zouden wekken voor hun begoochelingen".¹⁴

In sy verklaring van Eksodus 7:22 stel Calvyn (*CO*, 24, 95, Kommentaar op Eks. 7:22; Calvijn 1984:129) dit weer eens as sy standpunt dat die towenaars se daede niks anders was nie as 'n "goocheltruc" (*illusioni*). En dan verwys hy weer eens na 2 Tessalonisense 2:11.

Uiteindelik toon God baie duidelik sy almag wanneer die towenaars dit nie kan regkry om muskiete voort te bring nie (Eks. 8:18). So maak God hulle belaglik,¹⁵ "opdat Hij voor Zich zelf alleen de eer van Zijn volkomen macht stevig zou bevestigen". En weer eens pas Calvyn dit toe op die wiggelaars en soortgelyke bedrieërs van sy tyd wat in hulle rasernye behae skep.

5.2 1 Samuel 28 (Saul en die heks van Endor)

Calvyn se verklaring van hierdie gedeelte is vir ons bewaar in die vorm van uitgebreide preke of leerredes. Ook hier kom dieselfde Skrifbeginsels in sy Skrifverklaring, waarna hierbo verwys is, telkens na vore, soos onder andere die bepaling van die oorspronklike konteks, die vergelyking van Skrif met Skrif (vgl. o.a. *CO* 30, 652; Calvyn 1979:654), die toepassing op sy eie tyd (*CO* 30, 644; Calvijn 1979:644/5), ensovoorts.

11 "... multis inanibus figmentis."

12 "... totam degenerem eorum scientiam fuisse meram vanitatem" (*CO*, 24, 91, Kommentaar op Eks. 7:11; Calvyn 1984:123/4).

13 "... qui fascinis oculos sensusque inficiunt" (*CO*, 24, 91, Kommentaar op Eks. 7:11; Calvijn 1984:124).

14 "... ut fidem illusionibus suis acquirerent" (*CO*, 24, 91, Kommentaar op Eks. 7:11; Calvijn 1984:124).

15 "... ut sibi uni virtutis perfectae gloriam in solidum assereret" (*CO* 24, 101, Kommentaar op Eks. 8:18; Calvijn 1984:139).

Verder wys hy daarop dat Saul hom tot 'n waarsegster en towenares gewend het omdat hy aan die genade van God gewanhoop het.¹⁶ Dit was die einde van Saul se pad van ongehoorsaamheid. Hy wend hom ook tot hierdie vrou in weerwil van die uitdruklike gebod van die Here dat die towenaars doodgemaak moes word (*CO* 30, 640; 1979:639). So onderwerp Saul hom aan die duivel en gee aan hom die eer in die persoon van die waarsegster. Calvyn twyfel dus nie vir 'n oomblik dat hierdie vrou met die duivel se werk besig is nie (*CO* 30, 641, Homilia 99 oor 1 Sam. 28:7-14; Calvijn 1979:641).

Dit is verder sy standpunt dat dit nie werklik Samuel was wat aan Saul verskyn het nie. Die Samuel van 1 Samuel 28 was denkbeeldig, dit wil sê “een verschijning die Samuel weergaf”.¹⁷ God sou nooit toegelaat het dat sy profeet aan sulke duiwelse samesweringe onderwerp word nie (*CO* 30, 650, Homilia 100 oor 1 Sam. 28:13-18; Calvijn 1979:652).

Weer eens verklaar Calvyn hierdie verskyning en die optrede van die waarsegster vanuit die verhouding tussen God en Satan en die uiteindelijke uitvoering van God se raadsplan:¹⁸

... wat bij deze kwestie het voornaamste is, God soms aan de duivel de macht geeft ons verborgen dingen te openbaren, die zij van de Heere verstaan hebben, zodat zij ons niet alleen tot dwaling brengen, maar ook door hun voorspiegelingen zo betoveren dat zij alle verstand benemen.

Dit is veral die toepassing van Calvyn wat vandag steeds geldig en besonder aktueel is. Wanneer gelowiges in groot moeilikheid is, mag hulle nie die beleid van Saul navolg en tot towenaars hulle toevlug neem nie of in hopelose omstandighede moed verloor en die duivel raadpleeg wanneer God nie dadelik op hulle gebede antwoord nie (*CO* 30, 648, Homilia 99 oor 1 Sam. 28:7-14; Calvijn 1979:648/9). Hulle moet van alle bygeloof en onkunde afkerig wees (*CO* 30, 650, Homilia 100 oor 1 Sam. 28:13-18; Calvijn 1979:651/2). Uiteindelik trek Calvyn die lyn deur na Christus:¹⁹

16 “*Dei gratia desperantem*” (*CO* 30, 638, Leerrede oor 1 Sam. 28:7-14; 1979:637).

17 “... *id est spectrum quod Samuelem referret*” (*CO* 30, 645, Homilia 99 oor Sam. 28:7-14; Calvijn 1979:645).

18 ... *quod in hac quaestione praecipuum est, Deum aliquando facere diabolo potestatem res occultas nobis revelandi quae a Domino intellexerunt, adeo ut non tantum nos in errorem inducant, sed etiam suis illusionibus ita fascinent ut omnem mentem eripiant* (*CO* 30, 645, Homilia 99 oor 1 Sam 28:7-14; Calvijn 1979:645).

19 *Christum enim Dominum nostrum solum advocatum et intercessorem nostrum Deus admittit, et eius nomine gratiam et misericordiam nobis pollicetur, et gratas ipsi fore preces nostras: quod tota passim scriptura*

Want God laat alleen Christus, onze Heere toe als Voorspreker en Tussenpersoon, en in Zijn Naam wordt ons genade en barmhartigheid beloofd en dat onze gebeden Hem aangenaam zullen zijn, — hetgeen de gehele Schrift ons overal verkondigt.

5.3 Matteus 8, Markus 5, Lukas 8 (die besetene van Gadara)

In aansluiting by wat reeds oor Calvyn se hantering van die Skrif gesê is, leer ons uit hierdie gedeeltes die volgende oor sy siening van demoniese aktiwiteite:

Uit die feit dat hierdie duiwelbesetene so geweldig sterk was dat hy selfs nie met kettings gebind kon word nie, leer ons dat Satan van tyd tot tyd “extraordinarios motus” (“buitengewone bewegingen”) toegestaan word waarvan die krag ons bevassing en die gewone middele te bowe gaan (CO 45, 269, Kommentaar op Mark. 5:3; Kalvijn 1970:72/3). Dit gebeur egter slegs wanneer God hom toelaat. Uiteindelik staan die hele ryk van Satan onder die gebied van Christus.²⁰

Die duiwels is verder ook deeglik bewus van die straf en oordeel van God waaraan hulle nie kan ontkom nie (CO 45, 270, Kommentaar op Matt. 8:29; Kalvijn 1970:74/5). Calvyn stel dit ook hier weer baie duidelik dat die duiwels werklik bestaan, teenoor goddelose mense wat meen dat die duiwels geen wesenlike bestaan het nie.²¹ “Hoe toch zouden de gierigheid, de eerzucht, de wreedheid, de trouweloosheid in de zwijnen hebben kunnen varen?” (CO 45, 271, Kommentaar op Matt. 8:31; Kalvijn 1970:77).

5.4 Handeling 8 (Simon die towenaar)

In die eerste plek wys Calvyn daarop hoe die gemoedere van die Samaritane deur die towery van hierdie Simon gevange geneem is. Hierin het hulle bygeloof 'n groot rol gespeel (CO 48, 178, Kommentaar op Hand. 8:9; Kalvijn 1970:297). Ons het reeds vroeër gesien dat Calvyn dikwels na bygeloof verwys. In hierdie verband is dit belangrik om daarop te let dat Calvyn op merkwaardige wyse vry gebly het van die bygeloof wat in sy tyd so sterk was. Hierin verskil hy veral van die leerlinge van Luther.

nobis praedicat (CO 30, 656, Homilia 100 oor 1 Sam. 28:13-18; Kalvijn 1979:658/9).

20 “... totum Satanae regnum Christi imperio subesse” (CO 45, 269, Kommentaar op Mark. 5:6; Kalvijn 1970:73).

21 “Quomodo enim avaritia, ambitio, crudelitas, perfidia, in porcos demigrassent?” (CO 45, 271 Kommentaar op Mat. 8:31; Kalvijn 1970:76).

[M]any of the writings on demonology, ... particularly those of Luther's disciples, were heavily influenced by popular superstition. Calvin's writings, on the other hand, reflect little of the popular conception of devils and are remarkably free from superstition (Hallett 1991:293; vgl. ook Hall 1968:64).

Wat die Samaritane oorgekom het, dat Satan hulle so in sy greep gekry het, moet ons sien as die gewone straf van die ongeloof.²² Sy toepassing van hierdie waarheid is vandag steeds geldig en kan gerus ook in Afrika ernstig geneem word, naamlik dat almal wat nie deur die lig van God gelei word nie, gevaar loop om gevange geneem te word deur allerlei dwalinge. Satan misbruik dikwels die Naam van God om die mense te bedrieg. Dit is die skandelikste soort van misleiding en kan nooit verontskuldig word nie (*CO* 48, 178, Kommentaar op Hand. 8:9; Calvijn 1970:297).

In verband met Simon se begeerte om die gawe van die Gees met geld te koop, verklaar Calvyn dat hy God 'n skandelige onreg aandoen,²³ "... door te menen dat deze hemelsche kracht in niets verschilt van zijne toverkundige bezweringen." In sy toepassing verwys Calvyn dan na die "papiste" wat ryk geword het deur die koop en verkoop van die priesterskap (*CO* 48, 185, Kommentaar op Hand. 8:21; Calvijn 1970:309).

5.5 Efesiërs 6:10-20 (Gelowiges se worstelstryd teen die magte van die bose en die wapenrusting van God)

Calvyn wys in die eerste plek op die geweldige mag van die bose. Geen menslike mag kan dit weerstaan nie (*CO* 51, 233, Kommentaar op Ef. 6:12; Calvin 1854:335). Oor die uitdrukking in vers 12, "die wêreldheersers van die duisternis van hierdie eeu" verklaar hy:²⁴

The devil reigns in the world, because the world is nothing else than darkness. Hence it follows, that the corruption of the world gives way to the kingdom of the devil ... By darkness ... [is] meant unbelief and ignorance of God.

22 "... infidelitas poenam" (*CO* 48, 178, Kommentaar op Hand. 8:11; Calvyn 1970:298).

23 "... simul gravem Deo facit iniuriam, quod coelestem hanc virtutem nihil putavit a magicis suis incantationibus differe" (*CO* 48, 184, Kommentaar op Hand. 8:18; Calvijn 1970:307).

24 Significat enim diabolus ideo regnare in mundo, quia nihil sit aliud mundus, quam tenebrae. Unde sequitur, mundi corruptelam locum dare regno diaboli. Per tenebras autem designari infidelitatem et Dei ignorantiam ... (*CO* 51, 234, Kommentaar op Ef. 6:12; Calvijn 1854:336).

Hy verwys dan na Johannes 14:30, en daaruit blyk weer eens sy hantering van die Skrifbeginsel om Skrif met Skrif te vergelyk.

Hierdie mag van die bouse, soos ons reeds telkens gesien het, is slegs moontlik wanneer en in soverre God dit toelaat (CO 51, 234, Kommentaar op Ef. 6:12; Calvin 1854:337).

Ten slotte wys hy daarop dat, in die geestelike oorlog waarin gelowiges verkeer, die geloof en die Woord van God (Efesiërs 6:16) van die grootste belang is.²⁵ ("By faith we repel all the attacks of the devil, and by the Word of God the enemy himself is slain".)

6. SAMEVATTENDE SLOTOPMERKINGS

Van Wyk (1989:8) wys op die volgende beginsels vir Skrifverklaring wat ons onder andere by Calvin vind:

- Klem op die *brevitas* (korthed) en *facilitas* (eenvoud).
- 'n Deurdring na die intensie van die skrywer.
- Kontekstuele in plaas van atomistiese verklaring.
- Weergawe van die werklike betekenis.
- Hou rekening met die historiese, geografiese en kulturele omstandighede van die skrywer.
- Verdiskonteer 'n moontlike verder-strekkende betekenis, sonder om in allegoriese verklaring te verval.
- Hou rekening met Bybelse metafore.
- Sien Christus as die skopus van die Skrif.

Thompson (2004:61) wys veral op die belangrikheid om die intensie van die skrywer vas te stel en hoe Calvin van die beste hulpmiddele van sy tyd gebruik gemaak het om juis hierdie doel te bereik:

... establishing historical contexts and background, searching for the precise meaning of terms in the original Hebrew or Greek, worrying over geography and chronology, and so on — to make his case for what the biblical authors intended.

25 "... nempe quia fide repellimus omnes diaboli insultus: verbo autem Dei hostis ipse prorsus conficitur." (CO 51, 236, Kommentaar op Ef. 6:16; Calvin 1854:339).

Dit is opmerklik dat Calvyn ook in sy hantering van die Skrifgegewens oor die demonologie hierdie beginsels toepas en sodoende niks meer en niks minder wil sê nie as wat 'n mens in die Skrif vind. Dit is die rede waarom sy lering oor die demone en demoniese aktiwiteite vandag steeds aktueel is. Dit is ook die standpunt van Hall (1968:65):

[W]e may do well to listen to the Reformers who, of all the Christians after the ancient church, made most of the Biblical words about the victory of God in Jesus Christ over forces of evil which are both personal and cosmic.

Calvyn help ons om die enigste effektiewe wapen, die Woord van God, reg te gebruik in die beoordeling en bestryding van die demonologie in sy verskillende gestaltes. Dit was die wapen wat Christus self soos 'n skild teen Satan gebruik het (Hallett 1991:306). So moet dit vir ons wees:

So important is the Word of God for the Christian in his conflict with the devil in Calvin's theology, that he likens the suppression of Scripture to "robbing God's people of their arms, with which alone they may manage to protect their salvation" (Hallett 1991:306).

BIBLIOGRAFIE

BOSCH, D.J.

1987. The problem of evil in Africa: A survey of African views on witchcraft and of the response of the Christian church. In: P.G.R. de Villiers (ed.), *Like a roaring lion: Essays on the Bible, the church and demonic powers* (Pretoria: Powell Bible Centre), pp. 38-62.

BROWN, C. (ED.)

1975. *The new international dictionary of New Testament theology. Vol 1.* Translated from the German, with additions and revisions. Exeter: Paternoster.

BUTTRICK, G.A., KEPLER, T.S., KNOX, J., MAY, H.G., TERRIEN, S. & BUCKE, E.S. (EDS.)

1962. *The interpreter's dictionary of the Bible: an illustrated encyclopedia identifying and explaining all proper names and significant terms and subjects in the Holy Scriptures, including the Apochrypha, with attention to archaeological discoveries and researches into the life and faith of ancient times.* Nashville: Abingdon Press.

CALVIJN, J.

1970. *De Handelingen der Apostelen*. Opnieuw uit het Latijn vetaald, naar de editie van Baum, Cunitz en Reuss door G. Wielenga. Dl. 1. Goudriaan: De Groot.

1979. *Verklaring van de Bijbel*. Uit het Latijn vertaald door D. van Dijk. Dl. 2. Leerredenen over 1 Samuël. Goudriaan: De Groot.

1984. *Verklaring van de Bijbel*. Uit het Latijn vertaald door J. van den Heuvel. Dl.1. Harmonie van de laatste vier boeken van Mozes. Goudriaan: De Groot.

CALVIN, J.

1854. *Commentaries on the Epistles of Paul to the Galatians and Ephesians*. Translated from the original Latin, by William Pringle. Edinburgh: Calvin Translation Society.

CALVINI OPERA OMNIA.

i.e. Ioannis Calvini Opera Quae Supersunt Omnia, Vol. I-LIX. Ediderunt G[W]. Baum, E. Cunitz & E. Reuss, Vol. I-LIX, In: *Corpus Reformatorum*, Vol. XXIX-LXXXVII. Brunsvigae/Berolini, C.A. Schwetschke et filium, 1863-1900. [= CO 1-59.]

CALVYN, J.

1988. *Institusie van die Christelike godsdiens*. Vertaal deur H.W. Simpson met medewerking van C.M.M. Brink. 4 vol. Potchefstroom: Calvyn Jubileum Boekefonds 3.

COETZEE, J.C.

1969. Satan, die sataniese magte en die sonde. In: S. du Toit *et al.*, *Die koninkryk van God* (Potchefstroom: Sinodale Deputaatskap belas met die eeufeesviering van die Teologiese Skool), pp. 76-95.

FOERSTER, W.

1985. *daimon*. TDNT (Abridged Version), pp. 137-138.

GASTER, T.H.

1962. *The interpreter's dictionary of the Bible*. Nashville: Abingdon.

GEERLINGS, H.J.

1953. *De antieke daemonologie en Augustinus' geschrift de divinatione daemonum*. Amsterdam: Vrije Universiteit te Amsterdam. D. Lett.-proefskrif.

HALL, C.A.M.

1968. *With the Spirit's sword: The drama of spiritual warfare in the theology of John Calvin*. Richmond: John Knox. Basel Studies of Theology 3.

HALLET, A.

1991. The theology of John Calvin. Pt. 3. The Christian's conflict with the devil. *Churchman* 105(4):293-325.

HENRY, P.

1854. *The life and times of John Calvin, the great reformer*. Translated from the German by Henry Stebbing. 2 vols. New York: Robert Carter.

KALVIJN, J.

1970. *De Evangelien van Mattheus, Markus en Lukas, in onderlinge ooreenstemming gebracht en verklaard*. Opnieuw uit het Latijn vertaald, onder toezicht van A. Brummelkamp. Dl. 2. Goudriaan: De Groot.

LEAHY, F.S.

1975. *Satan cast out: A study in Biblical demonology*. Edinburgh: Banner of Truth Trust.

MOLLER, F.P.

1997. *The wonder of creation and the enigma of spiritual beings*. Pretoria: Van Schaik.

OPERA SELECTA

i.e., *Joannis Calvini Opera Selecta*, Vol. I-V. Ediderunt P. Barth, G[W]. Niesel & D. Scheuner. Monachii in Aedibus [München], Chr. Kaiser, 1926-1962. [= OS I-V.]

OUWENEEL, W.J.

1990. *Het domein van de slang*. 5^e uitgebreide dr. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.

THOMPSON, J.L.

2004. Calvin as a Biblical interpreter. In: D.K. McKim (ed.), *The Cambridge companion to John Calvin* (Cambridge: Cambridge University Press), pp. 58-73.

UNGER, M.F.

1971. *Demons in the world today: A study of occultism in the light of God's Word*. Wheaton: Tyndale.

VAN NIFTRIK, G.C.

1961. *Kleine Dogmatiek*. 5e herziene en vermeerde dr. Nijkerk: Callenbach.

VAN WYK, J. H.

1989. *Die Woord is waardevol: 'n Dogmatiese besinning oor die reformatoriese Skrifbeskouing*. Potchefstroom: Departement Sentrale Publikasies, PU vir CHO. Wetenskaplike bydrae van die PU vir CHO. Reeks A. Geesteswetenskappe, nr. 7.2.

Trefwoorde

Demonologie

Satan

Calvyn

Keywords

Demonology

Satan

Calvin